

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 28
(17829)

2010 чылдың
март 16,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru

Ниитилел-политиктиг солун

БАШКЫЛАРНЫҢ БАШКЫЛАРЫ-БИЛЕ...

«Төгери́к стол» артынга болган ажык чугаа

Март 10-да Кызылдың күрүне лицейинге башкыларның Хоочуннар чөвүлели тургузар дугайында «төгери́к стол» болуп эрткен. Аңаа Тываның баштайгы хоочун башкыларының дугайында база бир дугаар орус болгаш тыва школаларның тургустунганы-биле холбашкан чыындыны үндүрер дугайында айтырыгларны база чугаалашкан.

«Төгери́к столдун» ажылынга Тываның өөредилге системаның өгжүлдизинге улуг үлүг-хууун ириштирген хоочун башкылар болгаш чалаттырган аалчылар киришкен. Хоочуннар-биле ужура-кылганы күрүне лицейинин директору Т.О. Санчаа организастанп эрттирген.

Күрүне лицейинин директору Татьяна Оюновна Санчааның удур-турары башкыларның «Башкы» өй-ниити организациязы Тыва Республиканың тергин дээн 14 башкыларының допчу намдарының дугайында ном үндүреринге белетенип турар. Улустун хоочун, хүндүгү башкыларынга Фаина Назаровна Зябреваны, Арыя Араптановна Алдын-оолду, Альбина Ивановна Бирюкованы, Долума Байкаевна, Борбак-оол Иргитович Араптаннарны, Роза Кыргысовна Удаан-оолду болгаш оон-даа өскерин улут чоргаарал-биле адап боур. Оларның өөредилге адырынга агыш-сеткилинден бердингени, ругларга ынакшылы, хүндүткели олгаш Тываның улус өөредилгенинги кириген ачы-хавыяазы дыка улуг.

Т.О. Санчаа хоочун башкыларны боттарының допчу намдарын, эрткен оруун, кады ажылдал чораан коллегаларының дугайында сактышкыннарны бижип бээрин дилээн. Оларның бергени дыңнадыгларынга, документтеринге даянып, чыындылар, альбомнар үндүрер деп турарын ол дыңнаткан. Ол ышкаш Национал музейге Тываның өөредилге адырынга хамаарыштыр «Төгү арынын» тургузар дугайында санал барын база дыңнаткан.

«Төгери́к столдун» база бир чугула айтыры — социал байдал талазы-биле хоочуннарга дуза кадары. Хоочун башкыларга кадык-шыл талазы-биле-даа, чуртталга-коммунал айтырыглары-биле-даа дуза-деткимчени кадары-биле бүгүле айтырыгларны шийтпирлээр чугула дээрзин «төгери́к столга» демдеглээн.

Ужуражылга үезинде хоочун башкылар боттарының солун сактышкыннарын кылып, аразында чок эштерин сактып чугаалашкан. «Төгери́к столдун» түннелинде кижикчилер тус-тузунда тодаргай саналдарны берип, тургустунган айтырыгны чүүлдүгүнүп деткээн. Виктория САИН.

Регина Рафаэловна
БЕГЗИ.

Борбак-оол Иргитович
АРАПТАН.

Хоочун башкылар «төгери́к стол» соонда.
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Регионалдыг соңгулдалар

«ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ» — МУРНУКУ ОДУРУГДА

Март 14-те регионнарның парламентаринче соңгулдалар Россия Федерациязының 8 субъектилеринге болуп эрткен. Ниитизи-биле алырга, «Чаңгыс демниг Россия» ук соңгулдаларның мурнуку одуруунда мурнап чоруп турар. Ынчалза-даа Күрүне Думазының өске-даа партияларынга хамаарыштыр алырга, соңгулдалар чедишкенин эрткен. Баш удур санаашкын езугаар беш регионнуң хоойлужудулга хуралдарынга чаңгыс-демнигжилер-биле чергелештир РФКП, РЛДП болгаш «Чөптүг Россия» фракциялары ажылдаар. Ол кайы регионнарыл дээрге, Алтай Республика, Хабаровск край, Калуга, Курган болгаш Свердловск областары-дыр. Олар-

га өске-даа регионнар каттыжары чугаажок, амдыызында бадылашкыннарның санаашкыны чоруп турар.

Регионалдыг соңгулдаларга РФКП бүзүрелдиги-биле ийги черде чоруп оор (29-тан 7 хуу) деп болур, оон соонда РЛДП — (17-ден 8 хуу). «Россияның патриоттары» болгаш «Правое дело» регионалдыг парламентарилерге соңгулдаларны эртип шыдавын барган.

Иркутск хоорайның мэринге РФКП-нин депшидип үндүрген төлээзи Виктор Кондрашов тиилээн. Оон удурланыкчызы Сергей Серебренников-биле ылгалы оранчок улуг болган.

«Соңгулдалар демократтыг эрге-хоойлу күрүнезинин принциптеринге чүүлдеш эрткен» — деп, Төп соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы Леонид Ивлев демдеглээн.

«Чаңгыс демниг Россия» партиязы эрткен соңгулдалар-биле деңнээрге, кайы-даа девискээрде бодунун түннелдерин 1,5 – 2 катап өстүрген.

ИТАР-ТАСС.

КОЖУУННАРДА СОҢГУЛДАЛАР

Март 14-те Тываның дөрт кожууннарынга — Кызыл, Чеди-Хөл, Таңды, болгаш Эрзинге соңгулдалар болуп эрткен.

А республикада ниитизи-биле тус чер бот-башкарылга органнынга соңгулдалар талазы-биле 17 соңгулда кампаниялары эрткен дээрзин Тываның Соңгулда комиссиязының албан-езузуун сайтызында дыңнаткан. Оларның дөртү — суур баштыңнарының соңгулдалары, бирээзи — Кызыл хоорайның хуралынга депутат соңгулдазы, өскези — Чеди-Хөл кожуунун Төлээлекчилер хуралының үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдалары болгаш 11-и ко-

жууннар хуралдарының депутаттарының — суур болгаш суму төлээлекчилеринин талазы-биле соңгулдалар. Соңгулдаларга кижирин-биле 58 кандидат бүрүткеттинген, оон иштинде 21 кандидат көдээ суму чагыргаларының баштыңының албан-дужаалынче кордакчылар бооп турар, 37-зи депутаттарга кандидаттар.

Соңгулдаларның түннелдеринин баштайгы санаашкыны чоруп турар.

«Тува-Онлайн».

Мөөрей, мөөрей...

КАЙЫЗЫН КАНДЫГ ДЭЭР, ШУПТУ ЧАРАШ...

Март 13-те Улусчу чогаадылга бажыңыга Тываның күрүне университетинин студентилеринин «Мисс и мистер ТывКУ» деп конкурзу болуп эрткен. Тываның күрүне университетинин аңгы-аңгы факультеттеринден он-он оолдар болгаш кыстар мөөрейге киришкен.

Мөөрейниң бирги кезээнде студентилер боттарын көрүкчүлерге болгаш жюриге таныштырып, амыдыралчы күзел-сорулгаларын тайылбырлаан.

Оларның аразындан филология факультетинин студентизи Кежик Монгуш «изиг оыттуг Ийме суурун» шүлүктөп тургаш, бодун таныштырганын база төөгү факуль-

тединден Сайзана Сүлдемнин амыдыралдың кадык омур-хевирин деткээн идеккейжи туружун көрүкчүлер сонуургаан.

Ийги ээлчегде уруглар, оолдар национал идик-хеви-биле сценаже үнген. Кайызын кандыг дээр, шупту тергин чараш! Үш дугаарында «Авангард» мөөрейге боттарының чогаадыкчы чоруун көргүзүп, янзы-бүрү материалдардан кылган амгы

шагның модада көскү костюмнарын уруглар тывыңгыр-сагынгыры-биле көргүскен. Ылаңгыя күш-культура факультетинин студентизи Долаана Хураганчык маргылдааларга шаңнатканы хүндүлел бижиктеринден болгаш медальдарындан чараш платьеи чогаатканы дыка-ла тывызык, чараш.

Оолдар күш-дамыр талазы-биле шыдалдыын көргүзүп, уран талан-

тызын бараалгаткан. Национал хептер мөөрейинге оолдар ча адып, тевектеп, девип турда көөрге, сурлуг чараш!

Мөөрейге төөгү факультетинин студентизи Сайзана Сүлдем «МиссТывКУ-2010» атты чаалап алган. А «Мистер ТывКУ-2010» атка Кызылдың педагогика институтунун студентизи Сылдыс Сүүр-оол төлөптиг болган.

Светлана БАЛЧЫР.

Референдум

МАГАДЫЛАЛДЫГ КОНСТИТУЦИЯ ХЕРЕК

Тыва Республиканың амгы Конституциясында Россия Федерациязының Конституциязы-биле эде көөрү-биле референдумну эрттирер деп турар эгелекчи бөлүктүн эгелээшкинин бистер, Хову-Аксының хоочуннар пансионатының чурттакчылары, кончуг шын деп санап турар бис. Референдумну ийи чыл бурунгаар-ла, Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол ол айтырыгны көдүрүп эккээрге-ле, эрттирер турган.

300 хире муң чурттакчылыг Тыва Республикага 162 депутатты тударга республиканың бюджетинге чүү хире аар болуп турарын бүгү чон көрүп, билип турар. Парламент дээрге күрүнне тургузуунун бир институту болуп болгай. Оон кылыр

ажылы — ниитилелге херек хоойлуларны чогаадып кылыры, хүлээп алыры, хоойлу-дүрүмнүг чорукту чорудары. Ужуру четче тодараттынмаан турган үеде чогааттыгган амгы Конституцияның уржуунда ТР-ниң депутаттарының саны 162 чедер берген. Дотациялыг республиканың бюджетинге ол дыка улуг чарыгдалды каш чыл дургузунда тургузуп келген. Даады-ла кончуг аныяк назын үезинде кижилер, херек кырында чонга ажыывыс чок деп чүвени билип тура-ла, ай санында күрүнөден акша алырга, оларның боттарына эпчок эвес чүве ирги бе?

Тыва 1914 чылда Россия империязының протекторатының адаанга Урянхай край болуп бактаап

киргенде, ол база колдуунда-ла аңгы регион болуп турган. 1921 чылда ТАР тургустунган соонда, ол 23 чыл дургузунда бот-догуннаан күрүнө болуп туруп келген. 1944 чылда Тыва ССР-ге каттышкан соонда, ол РСФСР-ниң составына, эгезинде автономнуг область, оон соонда автономнуг республика бооп туруп келген. Амгы үеде Тыва Республика РФ-тиң база бир региону болуп турар. Келир үеде ол-ла эрге-байдалы-биле турар база хөгжүүр, сайзыраар ужурлуг. Бис, Хову-Аксының хоочуннар пансионатының чурттакчылары, мынчаар бодал турар бис, ынчангаш референдумга идепкейлиг кижир бис.

Дмитрий ДУРБУЙ.

Хову-Аксы суур.

Улуг Тишлелгениң 65 чылынга

ХООЧУННАРГА АҢГЫ-АҢГЫ ТӨЛЕВИРЛЕР

Д.Медведевтиң 247 дугаарлыг Чарлы-биле Тывада 1348 кижиги төлевирлерни алыр эргелиг

Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тишлелгениң 65 чыл оюнга уткуштур бо чылдың февраль 24-те Президент Дмитрий Медведев 247 дугаарлыг Чарлыгты үндүрген. Ол езугаар Ада-чурттуң Улуг дайынынның инвалидтеринге, хоочуннарынга, көнцлагерь, гетто, фашист кара-бажыңнарга туттуруп турган назы четпээнерге, Ада-чурттуң Улуг дайынынның үезинде өлүрткен дайын кижикчилеринин болгаш мөчээң дайын инвалидтеринин, кижикчилеринин дулгуяктарына чаңгыс катап тыпсыр 5000 рубль төлевир көрдүнген.

Ол ышкаш Чарлык езугаар дайын чылдарында тылга 6 айдан эвээш эвес үеде ажылдап турган ажыл-ишчилерге, Ада-чурттуң Улуг дайынынның үезинде шылгараңгай ажыл-ижи дээш ССРЭ-ниң орден-медальдары-биле шаңнатканнарга, нацист кара-бажыңнарын, гетто, концлагерьлерин назы четкенде туттуруп турганнарына хары угда тыпсыр 1000 рубльди бээри көрдүнген.

Ол төлевирни май байырлардарына чедир апрель айда тыпсып бээр. Чарлыкты үе-шаанда күүседир дээш Пенсия фондузунуң Тывада салбыры база эргелелдери республиканың социал камгала органнары-биле, шериг албан черлери-биле кады ажылдап, хары угда төлевирни тыпсыр кижилерни тодарадып турар. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынча Ада-чурттуң Улуг дайынынның кижикчилеринин шынзылга дептери бар кижилерин даңзызын кирир дугайында чагааны чоруткан.

Баш удур саннар-биле алырга, Тыва Республикада хары угда төлевирни алыр эргелиг 1348 кижиге бар. Ол санда:

Ада-чурттуң Улуг дайынынның инвалидтери — 80 кижиге;

Ада-чурттуң Улуг дайынынның кижикчилери — 43 кижиге;

«Бүзээлеткен Ленинградтың чурттакчызы» херек демдектиг — 6;

Назы четпээнде туттуруп чо-

рааннар — 6;

Ада-чурттуң Улуг дайынынга өлүрткен хоочуннарын дулгуяктары — 12;

Ада-чурттуң Улуг дайынынның мөчээң инвалидтеринин дулгуяктары — 166;

Ада-чурттуң Улуг дайынынның мөчээң кижикчилеринин дулгуяктары — 109;

Ада-чурттуң Улуг дайынынның үезинде тылга 6 айдан эвээш эвес үеде ажылдап турган ажыл-ишчилер — 926; ол санда Ада-чурттуң Улуг дайынынның үезинде шылгараңгай ажыл-ижи дээш ССРЭ-ниң орден-медальдары-биле шаңнатканнар — 19 кижиге бар.

Амгы үеде Пенсия фондузунуң салбыры болгаш эргелелдери айыттыгган категорияларның хары угда төлевир алыр эргези бар хоочуннарын дугайында немелде медээлерни тодарадыр ажылды уламчылап турар.

РФ-тиң Пенсия фондузунуң ТР-де парлалга албаны.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Г.Ф. Лисовскаяны шаңнаарының дугайында

Республиканың күүсекчи органнарына хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының Херек эмгелелиниң эргелелиниң начальнигинин оралакчызы Галина Федоровна Лисовскаяны шаңнаар.

Кызыл хоорай 2010 чылдың март 4 № 22

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Т.А. Германюкту шаңнаарының дугайында

Республиканың күүсекчи органнарына хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың Чазак Даргазының секретариатының килдис начальниги Тамара Александровна Германюкту шаңнаар.

Кызыл хоорай 2010 чылдың март 4 № 23

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле И.Д. Самданны шаңнаарының дугайында

Республиканың күүсекчи органнарына хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазының

бирги оралакчызының секретариатының удуртукчузу Ирина Даяевна Самданны шаңнаар.

Кызыл хоорай 2010 чылдың март 4 № 24

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Э.С. Лифановага тыпсырының дугайында

Идепкейлиг хамааты туружу, мөзү-шынар болгаш өг-бүлениң үнелиг чүүлдерин пропагандалаарынче утланган социал төлевилелдерни боттандырып турары дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты «Плюс информ» солунуң болгаш «Новый век» телеканалдың кол редактору Эльвира Сергеевна Лифановага тыпсыр.

Кызыл хоорай 2010 чылдың март 4 № 25

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.Ш. Адышааны шаңнаарының дугайында

Хөй чылдарда идепкейлиг хөй-ниитичи ажылы дээш, херээженнер шимчээшкинин тургузарына болгаш сайзырадырына салышкыны дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың Тес-Хем кожуунда Чыргалаңды сумузунуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы Алефтина Шанчиевна Адышааны шаңнаар.

Кызыл хоорай 2010 чылдың март 4 № 26

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

СПОРТТУ ХӨГЖҮ-ДЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИН «ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ» ПАРТИЯЗЫ КҮҮСЕДИР

Делегей чергелиг «Спорт-10» делгелгениң ажыл-чорудулгазының планы езугаар «Спорт адырында «Чаңгыс демниг Россия» партиязының боттандыраы социал төлевилелдер. Түннелдери болгаш сорулгалары» деп «төгерик столдун» ажылына кижир тура, ОБЯ-ның баштыңы Сергей Шойгу: «Күш-культура-кадыкшылга комплекстериниң тудуу» деп партияжи төлевилелдин келир үези улуг» деп демделгезин.

«Россияга спортчу объектилерни тударының эге саналын ОБЯ идип үндүрген. Үш айның дургузунда дүрген тудуп үндүрер тудугларны дооскаш, ам база үш ыңдыг объектилерни тударына чазактан деткимчени алган бис. Бирги үе-чаада доштуг чуңгулар болгаш хөй талалыг залдар туттунган, ам чурт-тун дээди өөредилге черлеринге эштер 500 бассейнни тудары планда. Партия ону боттандыраы-биле бүрүн хүлээлгелерни алган бис» деп, ол медеглээн.

Тыва ол партияжи төлевилелдин боттанышкынын чедип алган баштайгы регионга хамааржыр. 2007 чылда универсалдыг «Сүбедей» спорт комплекзи ажылгала кырган. Оон байырлыг ажылдышкынына ОБЯ-ның баштыңы Сергей Шойгу биле Күш-культура болгаш спорт талазы-биле федералдыг агентилелдин удуртукчузу Вячеслав Фетисов киришкен. Тывада ышкаш ыңдыг спорт комплекзи Россияда кара чаңгыс бооп турар.

КЫЗЫЛДА КАДЫКШЫЛДЫҢ ХАЛАС ТӨВҮ

Амыдыралдың кадык-овур хевир дээш багай чаңчылдардан ойталаарына дуза көргүзөр кадыкшылга төвү Кызыл хоорайда ажытылган. Мында тренажер дериг-херекселдеринден аңгыда, тускай эртемниг эмчилер долу ачы-дузаны база көргүзүп турар. Дүрген сегириниң арга-мергежилдеринден аңгыда, долу шинчилгени болгаш психологтук тестилерни чорудуп турары-биле ол төп онзагай. Келген кижиге кадык амыдыралды чорудары-биле тускай программаны езугаар арга-сүмени келген кижиге алыр.

Адыгжы САМБУУ — ТЫВАНЫҢ ИВИЖИЛЕР ФЕСТИВАЛЫНЫҢ ИЙИ ДАКПЫР ЧЕМПИОНУ

Ивижилерниң 16-гы фестивалына Адыр-Кежиг сумузунуң ивижи Адыгжы Саая ийи чыл улаштыр тиилеп, чемпион атка төлептиг болганы ол. Ол ивини эң дүрген эзертеп дерининге база эң кол маргылдаа — иви чарыжына кым-га-даа аштырбаан.

Чарышка киришкен 8 ивижиден чүгле 4 кижиге доозар финишке келген. Сөөлгү каш метр хире хемчээл артканда Адыгжының ивижи көңүс өске угже халааш чыдыпкан, чарыштын өске кижикчилери мырыңай-ла чедер черинге чедер деп барганда, иви мунукчузунуң билдиги башкарылгасы-биле ол бир дугаарында келгеш, алдын

Номерже дүрген

медальды ээзинге чаалап бис «Көшкүн Тожу» деп иви-ниң 16-гы фестивалы Салдага болуп эрткен. Аңаа ивижи бүле кижир, боттарының мергежилер өскелерге саткан. Бо чылын хар улуг болу-биле дыка хөй ивижилер шыдаваан. Эвенкиядан сад келген 100 иви кышты хүрчидир чок ажып турарын ген» КУБ-тун удуртукчузу А. Монгуш дыңнаткан.

Фестивальдың хемчегл харга чоруур снегоходка кара адары, ыяш чарары, а октаары, аңнаар хаак-биле ыяш ажыр шураары дээр маргылдаалар база кырган. Чазааның Даргазы Ш.Кара-о-ниң көдээ ажыл-агый с. В.Ендан, тус черниң кожуу-рыкчызы А. Айыр-Санаа сайгарлыкчылар ивижи шаңнал-макталды, белек-байырлыг байдалга тывыска

ТЫВАНЫҢ ИХ АЖЫЛДАКЧЫЛА ТУТКАН

Иштики херектер яамы экономиктиг кем-херектер диглери-биле демисел чоруда Тыва Республикада эргеле ажылдакчылары оператив лээшкин ажылдарының үн баш бурунгаар дугуржулга-бастып тургаш, акша алыр галыг коммерциялыг сажыышкын кылыр дээрн туткан.

Шупту чүве хеп-хенертеган. «Гарант» тудуг компания төлээзи Сергей Коваленко ларны ап турар аразында мын тускай сорулгалыг шер кiere халчыл келгеш, кем үүлгедикчилерин туткан.

Херектиң ужуру мынчаа лээр. Шагаан-Арыг хоорай тунуп турар чуртталга бажы тудуун доозары-биле тудуг нияларының аразына аучарлаттыгган турган. 16 млн. ге тудугнуң шеверлел ажыл чорударына тус черниң туглары ойнап алган. Ынчал аңаа таарзынмаан краснотудуг фирманы боттарының «дезин» тургузуп эгелээр.

1 млн. түңнүг рубльди ноярскиден келген «тудуг» «күрүнө чагыын» күүседип дээр дамчыдып берип милицияның ажылдакчы туткан. ИХЯ-ның ТР-де И эргелели РФ-тиң КХ-ниң 204 биле кеземче херээр оттурт чүүл-биле 100 муңдан 50 рубль чедир торгаалга он ийикпе, азы 5 чылга чедиталгазын казыттырып шиит

ТЫВАНЫҢ ЧА КАМБЫ-ЛАМАЗЫ

2010 чылдың март 12-дываның лама-башкыларының чеглиг алды дугаар шуулганы эрткен. Аңаа Тываның чаа Каммазы эрге-дужаалга сонгу болгаш Камбы-лама эргеле уставына эдилгелерни кири Ук эрге-дужаалга хелин Цултим хөйүнүн үнүн ап, с турган. Ол 1947 чылда төрүт Шажынчы оруун 1990 чылд лээр. Шажынчы эртем-би Санкт-Петербург хоорайның Чойне дацанына өөрөнгөн Хем кожуунуң Даа-ламазын лээлгезин күүседип ажы турган.

ШКОЛА БОЛГАШ ҮЕ

2010 – Башкы чылы

Валерия КОНГАР

ЧОРГААРАЛЫ – ӨӨРЕНИКЧИЗИ

Чөөн-Хемчик кожуунун Чыраа-Бажы ортумак школының эге класстар башкылары У.О.Дулуш, Л.Ч.Куулар база Р.К.Күжүгет-биле бистиң корреспондентивис ужуражып, ажил-агыйжы чугааны кылган. Башкылар-биле интервьюну силерге бараалгаттывыс.

— **Роза Куржаповна, силер эге класстар башкыларының методкаттыжышкынының удуртукчузу болгай силер, коллективнер дугайында чугаалап көрүңер.**

— Бистиң эге школада 10 башбар. Оларның аразында 1 дээди категорияның, «Улус өөредилгениң тергенини» аттыг болгаш 1, 2 таар категорияларның башкыры үрө-түннелдиг ажилдап турар. Коллектив бодунун «чалгынының аанда» 118 өөреникчини өөрөп кижизидип турар.

— **Кандыг угланышкының ажилдап турар силер?**

— Ниити ажилдап турар угланышкыныгыс — «Уругларның аан-медерелин сайзырадырда, педагогиктиг технологияларны ыглаары». Башкы бүрүзү тускай ыпп алган сорулгазы-биле ажилдап турар. Чижээлээрге, Любовь Ржигит-ооловна Куулар өг-бүлөдө жизидилге айтырыын-кол сорул кылдыр салып алгаш, аңаа маарыштыр эртем-шинчилел ылын камгалааш, кожуун чергеге мөөрейге тиелеп, 1-ги черни ап, муң рубль шаңналга төлөптүг болган.

— **Ол угланышкыныңар дугайында тайылбырдан берип көрүңер, Любовь Чигжит-ооловна.**

— Мээң сорулгамның колчуулу уругларның өөредилгезинге өг-лениң кижизидилгезинин ай-рыы чугула черни ээлеп турар. Ге дизе бичии кижиниң кижизилгези ооң өг-бүлезинден, чурттап бары «бичии күрүнезинден» эр. Ынчангаш өөреникчилериниң бүлө кижизидилгезинче кол кингейни угландырып, «Өөреникчилериниң өг-бүлезинде кижизилге» деп эртем-шинчилел ажилы база кылдым. Шак бо ажилыны «Өөредилге» деп национал эвилелге дүүштүр кожуун черттиг башкылар мөөрейинге чедикшинниг камгалааш, ажилымын түңнели-биле класкыныска «Өг-бүлө клувун» ажыткан бис.

— **«Өг-бүлө» клувунун ажилының дугайында чугаалап көр силер бе?**

— Ийе, өг-бүлө клувунун салымы дыка улуг болуп турар, чүге ае класкының ада-иелериниң ола амыдыралына сонургалы ам улгадып, демниг ажилдап элэн бис. Оларның идепкейлиг ажилгези-биле класкыныска кижизилге ажилынага хамаарыштыр ы-бүрү темаларлыг «төгерикилдар», викториналар, диспуттары болгаш оон-даа өске солун-кичээлдерни эрттирип турар. «Өг-бүлө клувунун» тургустуну дээрге, меңээ, мээң ажилымга

улуг дуза-деткимче, ынчангаш ада-иелерниң идепкейин черле демделес аргам чок.

— **Башкы кижиниң чедишкени өөреникчилериниң чедишкени болур болгай. Чөпшээрер силер бе, Уран Оолаковна?**

— Ийе, шын чугаалап тур силер. Чүге дээрге башкы кижиниң ажилының үрө-түннелин ооң өөредип кижизиткен өөреникчилери бадыткап көргүзөр. Февраль айда бистиң өөреникчилеривис кожуун чергелиг «Баштайгы базым» деп эртем-практиктиг конференцияга боттарының кылганы төлөвилелдери-биле киришкеш, башкылары бистерни өөртүп, чедишкениниг болганнар. Мээң биргиклассчы өөреникчим «Бистиң аттарыныс» деп ажылы-биле, С.Э.Куулар башкының 2 өөреникчизи «Визуальное восприятие школьных кабинетов» деп долгандыр турар делегей эртеминге база Л.Ч.Кууларның 4 класс өөреникчизи «Чыраа-Бажы суурнун девискээриниң адыгларының амыдыралы» деп ажилдары-биле 1-ги черлерге төлөптүг болган. Башкының чоргааралы — ооң өөреникчизи.

— **Силерниң ажилыңарда кандыг берге айтырылгар тургустунуп турарыл, Роза Куржаповна?**

— Амгы үеде бисте орус дыл номнары чедишпес болуп турар, бар номнарыныс эргижирээн. Өөренир ном чедишпес дээрге-ле улуг бергедээшкенидир.

— **Кадының байдалы-биле ниити билиг школазынга өөренип шыдавас уруглар-биле ажилдап турар башкы бар бе?**

— Ийе, инвалид уругларны арга-дуржулгалыг башкыныс Зоя Санчааевна Ооржак бажыңарында өөредип турар.

— **Бо чылды Россияда Башкы чылы кылдыр чарлаан болганда, аңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?**

— Башкыларны деткип, оларның чымыштыг ажилынага дуза кадып, оларже кичээңгейни угландырып турары дыка өөрүнчү болуп турар. Ынчангаш башкылар ажилынага чаа аргаларны, инновациялыг программаларны ажиллап, аныяк салгалды быжыг билиг-биле чепсеглээр дээрзинге бүзүрээр бис. Келир үениң эртем-билиглиг аныяк-өскени дээш бүгү-ле күжүвүстү ажылгаар бис.

— **Интервью бергениңер дээш улуу-биле четтирдивис. Башкы чылында коллективнерге улуг-улуг чедишкенин күзедивис.**

ТӨРЭЭН ДЫЛЫВЫС ЧИДЕ БЕРБЕС БЕ?

Школаларда тыва дыл кичээлдериниң шактарыны кызырып каапкан

Бистиң төрөөн тыва дилывыстың дугайында материалдар хөйү-биле солуннарда парлаттынып турар. Республиканың тыва дыл, чогаал башкылары мээң бодалдарымга каттыжып деткир боор дээрзинге бүзүредим.

Тыва дыл эртемни өөредири орус дыл эртемниден безин нарын, берге дээрзин башкыларның август чөвүлел хуралдарына, секция ажылына сайгаржып чугаалажып келген болгай бис. Тываның күрүнө университетиниң эрттирип турар курстарына, эртем-практиктиг конференцияларына-даа ол дугайын чангыс эвес удаа сайгарып, бодалдарымыс-биле үлежип турар бис. А тыва дыл шактарынага хамаарыштыр ам-даа түңнел чок болуп артпышаан.

Өөредилге планында тыва дыл шактары кызырылган. 9-11 класстарда чүгле 3 шактын 2-зи тыва дылда, а 1 шагы чогаал кичээлдинче хувааттылган. Ооң мурнунда чылдарда «компонент» дээривис шактардан немелде ал турган болзусса, ам ол шактар ЧКЗ-лер болур эртемнерге көрдүнгөн. Ынчангаш эвээш санныг өөреникчилиг школаларда тыва дыл шактарының кызырылганы-биле башкыларның

шагы эвээжеп, харын-даа чүгле чангыс кижиниң хемчээлинге өй болуп турар деп болур.

Тыва дыл, чогаал башкыларының мурнунга ам канчаарыл деп айтырыгның тургустунуп келгени-даа ында. Өөредилге планын өскерттир эргевис чок, аңаа чагыртыр апаар бис.

Тываның күрүнө университетиниң тыва дыл, чогаал башкыларының бо факультетти англи дыл-биле каттыштырган чылдагааны-даа ол бооп чадавас. Чаа дооскан аныяк башкылар тыва дыл шактарының эвээжинден англи дыл шактарын база немеп алып аргалыг кылдыр.

Календарь-тематиктиг планын 1 шак иштинде бердинген неделяның чогаал кичээлдеринге тургузарынага база-ла улуг бергедээшкенин тургустунар. Тыва чечен чогаалдың алдын фондузунче кирген ховар чогаалдарымыс ханы өөредип алырынга ооң сөзүглелиниң долун лингвистиктиг анализин сайга-

рып үндүреринге чангыс-ла чогаал шагы канчап-даа чедишпес. Моон ужурундан тыва дыл, чогаал башкыларының ажылынага дуза-деткимче өөредилге планынага хамаарыштыр херек апарган эвес бе? Ону эде тургузарын өөренип көөр чидиг айтырыг деп бодаар мен.

Тыва дилывысты, күрүнө дилын, эвээш шакка өөредири мээң башкы ажилымның практиказындан болдунмас деп чүүлдү бадыткавышаан, чогаал кичээлдеринге немелде шактарны 9-11 класстарының өөредилге планынага эдилгелерни кылып чаарттына бээринге бүзүрелим улуг.

Төрөөн дилывысты школага ханы өөредип, камгалап арттырып сайзырадыры — бистиң келир үевис. Чогаал шагы эвээш дээш башкы бүрүзү үениң негелдезинге дүүштүр дилеп тывар аргаларны чорудуп, ажылымыс кылып турар бис. Бистиң ажы-төлүвүске тыва чечен чогаал, тыва дыл херек, ажыктыг. Тыва дыл күрүнөвистиң эртинези-ле болгай.

Ольга ДОСПАН,
Чаа-Суур школазының тыва дыл, чогаал башкысы.

САЛГАЛДАРГА ХУМАГАЛЫГ АРТТЫРАР

2010 чылдың февраль айда Тываның күрүнениң билиг сайзырадыр болгаш бедидер институтунун планы-биле «Тыва дыл башкылаашкынында чидиг айтырылгар» деп темалыг семинарга республиканың аңгы-аңгы кожууннарының сумуларындан 22 башкыга курстарны эрттирдивис.

Семинарга төрөөн дыл башкылаашкынында амгы үеде тургустунуп турар хөй-ле чидиг, шиитпирлээр ужурулг айтырылгарны сайгарып, арга-сүмелерни берип, төрөөн дилывыстың келир үеде байдалын чугаалаштывыс.

Тыва чонувустун эрте-бурунгу үеден бээр хумагалап арттырып каан арыг, чараш тыва дилывысты келир үениң салгалдарына чедингир, билдингир, тодаргай, ханы шинчилээшкенин кылдыр өөредири, төрөөн дилывыска чугаа арыг болуру — бистиң, төрөөн дыл башкыларының эң кол сорулгазы. Чугула бо айтырыг чүгле башкыларның сорулгазы эвес, а эртемдериниң, чогаалчыларның, тыва чонунуң база харыысалгазы деп билир бис.

Билиг бедидериниң бо курстарынага тыва дылдың, чогаалдың эртем талазы-биле бурунгаарлап сайзырап турарын үнелеп, тыва дылдың эртем ажилдакчылары — филология эртемнериниң кандидаты, доцент К.Б. Доржунун, филология эртемнериниң кандидаты, Тываның гуманитарлыг эртемнер шинчилелдериниң институтунун дыл секторунун удуртукчузу Н.Ч. Серээдарының, доцент Е.М. Кууларның (ф.э.к.) лекция, практиктиг кичээлдерин аажок сонургап үнелдизис. Ол ышкаш Тываның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүннери — Тываның Улустун чогаалчызы А.Даржай, Э.Мижит, Н.Куулар-биле ужуражып, тыва чечен чогаалдың салым-чолун, келир үеде сайзырал-хөгжүлдизин кады чугаалашканымыс дыка дээштиг, ажыктыг болган.

Ынчангаш бистерни, тыва дыл, чогаал башкыларын, дүвүредип турар, шиитпирлээр чугула деп санап турарымыс айтырылгарны демделекседивис. Ол дээрге, бирээде, тыва чогаал кичээлдериниң программазын чаартыр үе келген (профессор Д.С.Кууларның 1994 чылда үндүргөн программазы хевээр), ийде, өөредилге номнары чедишпес, эргижирээн база уткашынарын чаартыр айтырыгны өөренип көрзе, үште, өөредилге планында тыва дыл, чогаал эртемнериниң шактары чылдан чылче эвээжеп бар-ла чыдар. Чангыс аай күрүнө шылгалдалары эгелзэн соонда, национал-регионал компонент шактарын ол шылгалдалар дужаар математика, орус дыл эртемнеринче шилчидип берип турар.

Чүнүң ужурундан ыңдыг болуп турар ирги? Төрөөн дыл — нацияның демдээ, ооң эң үнелиг чүүлү деп чувени эки угаал билип, Тыва Республика иштинге шиитпирлээр ужурулг дүвүренчиг айтырыг эвес бе ол? Кандыг-даа эртемни тыва сургуул дөмей-ле тыва дилы-биле, угаан-бодалы-биле шингээди алып болгай. 9, 10, 11 класстарда тыва дыл, чогаал эртемнериниң шактарын неделяда 3 шак кылдыр кызырганы кончуг таарымча чок. Чоокку чылдарга чедир 4 шак турган. Ам неделяда 2 шак иштинде канчап-даа кончуг сурагылыг классик чогаалчыларымыс В.Ш.Көк-оолдун, С.А.Сарыг-оолдун, С.Пюрбюнун дээн ышкаш өске-даа чогаалчыларның чогаалдарын, оларның арттырып кааны арыг, байлак, уран-чечен дилын өзүп олурар салгалдарымыска чедингир кылдыр

өөредири болдунмас.

2010 чыл — база бир төөгүлүг онзагай чыл. Тыва национал бижиктин үндөзилеттингенден бээр 80 чыл ою. Бо үелерниң дургузунда төрөөн дилывыстың эртем үндөзинери чедимчелиг сайгартынып, чаа-чаа эртем ажилдары хөйү-биле немежип турар. Ылаңгыя «Тыва дылдың тайылбырлыг словарының» 1-ги тому, «Тыва дылдың этимологиялыг словарының» 4-кү тому чырыкче үнүп келгенин эң-не улуг чедишкенин деп санап турар бис. Тыва дылга үнүп турар чечен чогаал номнары эвээш.

Хамааты байдалының актылар бижилгезиниң (ЗАГС) албан черинге документилер долдурары чангыс аай эвес, тыва аттар, фамилияларны частырылыг бижип, чонну улуг шалтааразыннарга таарыштырып турары чажыт эвес. Тыва алфавиттин «ө», «у», «ң» деп үжүктерин шуут ажылгавайн, тыва аттарынын шын эвес бижип, документилер кылып берип турары харааданчыг.

Күрүнө стандарттарынага улусчу педагогиканы, сарыг шажын өөредилгезин чорудуп, тыва дылдарга шенелде курстарны кирип турар хирезинде, шактарны харын-даа кызырып турары хомуданчыг. Ол бүгү чүгле саазын кырында артпышаан хевээр бе?

«Төөгү билбес төөрээр» дээр болгай. Байдалымыс бо-ла хевээр турар болза, келир үеде өзүп орап салгалдарымыска чүнү арттырып каар бис деп айтырыг сагыш-сеткиливисти чайгаар-ла өйүп, аартып, дүвүрелди тургузуп турар апарды. Бистиң бодалдарымыска катчып, шиитпирлиг харыыны идегел-биле манап турар бис. Тыва дилывысты камнаалыңар!

Урана ДОНГАК.

Өвүр кожуунун тыва дыл, чогаал каттыжышкынының удуртукчузу.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республикада наркотиктерге удур комиссия дугайында
Дүрүмге өскерилгелер кириеринин дугайында
2009 чылдың август 13 №391 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың хоойлужудулга баазаның федералдыг хоойлужудулгага дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың ноябрь 21-де «Тыва Республикада наркотиктерге удур комиссияның тургузуун болгаш Дүрүмүн бадылаарының дугайында» №1039 доктаалы-биле бадылаттыг Тыва Республикада наркотиктерге удур комиссия дугайында Дүрүмге дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 10 пунктуну дараазында редакция-биле кириер:

«10. Комиссияның ажил-чорудулгазының организасташкынын хандыраар сорул-

га-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазы (комиссияның даргазы) бодун бүрүн эргелеринин кызыгаарыга комиссияның ажил-чорудулгазының организасташкынын хандыраары-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органының (комиссияның аппараты) структурлуг салбырын тодарадыр болгаш ук ажилды организастаары дээш харысалгалыг албан-дужаалдыг кижини (комиссияның аппаратының удуртукчузу) томуйлаар.»;

2) 11 пунктта «харысалгалыг кижини» деп сөстөрни «комиссияның аппаратының» деп сөстөр-биле солуур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

«Мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының дугайында» Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың июль 4-те №718 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында
2009 чылдың июнь 25 №304 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

«Мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының дугайында» Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың июль 4-те №718 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Адында «комиссиязының» деп сөстүн мурнунга «Чазактың» деп сөстү немээр, «база демография политиказынга» деп сөстөрни ал каар;

2) 1 пунктта: ийги абзацта «комиссиязының» деп сөстүн мурнунга «Чазактың» деп сөстү кириер, «база демография политиказынга» деп сөстөрни ал каар;

үшкү абзацта «комиссиязының» деп сөстүн мурнунга «Чазактың» деп сөстү кириер, «база демография политиказынга» деп сөстөрни ал каар;

3) №1 капсырылгада бердингени езу-гаар мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының составын чаа редакция-биле кириер;

4) №2 капсырылгада бердингени езу-гаар мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының ажилчы бөлүктөрүнүн составын чаа редакция-биле кириер;

5) №3 капсырылгада бердингени езу-гаар мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының секретариатының составын чаа редакция-биле кириер;

6) мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының дугайында Дүрүмде:

адында «комиссиязының» деп сөстүн мурнунга «Чазактың» деп сөстү немээр, «база демография политиказынга» деп сөстөрни ал каар;

1 пунктта «комиссиязының» деп сөстүн мурнунга «Чазактың» деп сөстү немээр, «база демография политиказынга» деп сөстөрни ал каар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың июнь 25-те №304 доктаалыга №1 капсырылга

Мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының СОСТАВЫ

Иргит Ш.С. — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы, даргазы;

Дамба-Хуурак А.П. — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы, дарганың оралакчызы;

Бурбучал Л.О. — «Тыва Республиканың профвилелдер федерациязы» девискээр каттыжышкынының даргазы (чөпшээржилге-биле);

Гришеленок А.Г. — Тыва Республиканың тудуг, чурттаар оран-сава болгаш коммунал ажил-агый сайыды;

Баян Р.С. — «Россельхозбанкның» Тыва регионалдыг салбырының директору;

Ендан В.И. — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар, Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыды;

Килижеков Ю.А. — Тыва Республиканың саң-хөө сайыды;

Кужугет Р.Б. — Тыва Республиканың Херээженнер эвилелин даргазы (чөпшээржилге-биле);

Кочергин В.А. — Чазак Аппаратының удуртукчузу, Тыва Республиканың сайыды;

Март-оол В.Д. — Тыва Республикада өөредилге адырында хыналда болгаш хайгаарал албанының удуртукчузу;

Мазуревский К.С. — Тыва Республиканың юстиция херектеринин талазы-биле сайыды;

Морозов П.А. — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының сайыды;

Монгуш Р.Р. — «Демниг Россия» партиязының Кызылдың тус чер салбырының күүсекчи комитетинин удуртукчузу (чөпшээржилге-биле);

Ондар У.А. — Тыва Республиканың чер болгаш өңчү хамаарылгаларының сайыдының оралакчызы;

Ооржак А.Д. — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды;

Попов А.С. — Россия Федерациязының Президентинин Сибирь федералдыг округунда бүрүн эргелиг төлээзинин Аппаратының кол федералдыг инспектору (чөпшээржилге-биле);

Тас-оол Р.В. — Тыва Республиканың культура болгаш информация политиказының сайыдының оралакчызы;

Трусова Л.В. — Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы;

Хайманова Р.Н. — Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутады (чөпшээржилге-биле).

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың июнь №304 доктаалыга №2 капсырылга

Мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының ажилчы бөлүктөрүнүн СОСТАВЫ

Мурнады хөгжүдөр «Кадыкшыл» национал төлөвилелди боттандыраар ажилчы бөлүк

Сандан-оол Р.О. — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының бирги оралакчызы, удуртукчу;

Васильева А.А. — Тыва Республиканың Чазак Аппаратының мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар талазы-биле эргелелдин килдис эргелекчизи, секретарь;

Бодур-Ооржак А.Ш. — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының оралакчызы;

Доржу О.В. — Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының оралакчызы;

Оюн М.Д. — Танды кожуунун төп кожуун эмнелгезинин улуг эмчизи (чөпшээржилге-биле);

Полежаева Т.И. — Тываның республиканың ыяал-ла эмчи камгаладылга фондузунун күүсекчи директорунун хүлээлгезин күүседип турар (чөпшээржилге-биле);

Салчак Л.К. — Хергелекчилернин эргелери болгаш кижинин чаагай байдалының адырынга хайгаарал чорудар федералдыг албанын Тыва Республикада Эргелелин удуртукчузу (чөпшээржилге-биле);

Суван-оол О.Н. — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының оралакчызы;

Сухов А.В. — Россия Федерациязының Социал камгаладылга фондузунун Тыва Республикада девискээр салбырының эргелекчизи (чөпшээржилге-биле);

Ховалыг Д.Д. — Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдер боттандыраарының талазы-биле килдистин начальниги;

Шимит А.А. — Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө адырында хайгаарал талазы-биле Федералдыг албанын Тыва Республикада девискээр органының удуртукчузу (чөпшээржилге-биле);

Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлөвилелди боттандыраар ажилчы бөлүк

Натсак О.Д. — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының сайыдының бирги оралакчызы, удуртукчу;

Донгак С.Д. — Тыва Республиканың Чазак Аппаратының мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар талазы-биле эргелелдин начальниги, секретарь;

Волгина Л.Л. — Кызыл хоорайның мэринин социал политика талазы-биле оралак-

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың июнь №304 доктаалыга №3 капсырылга

Мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар база демография политиказының талазы-биле Тыва Республиканың ведомстволар аразының комиссиязының секретариатының СОСТАВЫ

Донгак С.Д. — Тыва Республиканың Чазак Аппаратының мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар талазы-биле эргелелдин начальниги, удуртукчу;

Васильева А.А. — Тыва Республиканың Чазак Аппаратының мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраар тала-

чызы (чөпшээржилге-биле);

Даваа У.Т. — Тыва Республиканың хөө сайыдының бирги оралакчызы;

Монгуш Ч.В. — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызының чанында кадрлар эде белеткээр болгаш бедидер институтунун директору;

Ондар У.С. — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар казының сайыдының оралакчызы;

Ооржак А.С. — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар казының яамызының эргелел начальниги;

Санчаа Т.О. — Тыва Республиканың рүне лицейинин директору (чөпшээржилге-биле);

Мурнады хөгжүдөр «Чедик» болгаш таарымчалыг чурттаар саваны – Россияның хамааттыг боттандыраар ажилчы бөлүк

Санчат А.С. — Тыва Республиканың дуг, чурттаар оран-сава болгаш ажил-агый сайыдының бирги оралакчызы, удуртукчу;

Куулар В.С. — Тыва Республиканың Чазак Аппаратының мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни боттандыраарының талазы-биле эргелелдин килдис эргелекчизи, секретарь;

Авыда Т.Д. — Тыва Республиканың чуртталга болгаш коммунал ажил-агый агентилелин директорунун оралакчызы;

Доржу О.В. — Тыва Республиканың хөө сайыдының бирги оралакчызы;

Лопсан А.Л. — «Тыва Республиканың ипотекалыг чурттаар оран-сава чыгандыг» ААИ-нин директору (чөпшээржилге-биле);

Монгуш М.Д. — Тыва Республиканың Чазак Аппаратының комплекстиг экономиктиг хөгжүлдө эргелелин эргелекчизи;

Монгуш Р.Б. — Тыва Республиканың болгаш өңчү хамаарылгаларының килдис эргелекчизи;

Севек В.К. — Тыва Республиканың «Капиталдыг тудуг эргелели» курчуртунун начальниги;

Терджанян Р.М. — Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый сайыдының оралакчызы;

Трусова Л.В. — Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы;

Тыва Республиканың Чазаның Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайлаар база өрт айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле комиссиязының дугайында

2009 чылдың ноябрь 17 №567 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайлаар база өрт айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле ажилды углап-баштаар база хөгжүдөр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайлаар база өрт айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле комиссиязын тургузар.

2. Дараазында капсырылгалаан:

Тыва Республиканың Чазаның девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайлаар база өрт айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле комиссиязының составын;

Тыва Республиканың Чазаның девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайлаар база өрт айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле комиссиязын тургузуун;

Тыва Республиканың Чазаның девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайлаар база өрт айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле комиссиязын тургузар.

ны болдурбас болгаш чайладыр база өрт айыыл чок чоруун хандылар талазы-биле комиссиязының дугайында Дүрүмнү бадылаар.

3. Тыва Республиканың Чазааның дараа-зында доктаалдарын:

2007 чылдың декабрь 30-де «Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайладыр база өрт айыыл чок чоруун хандылар талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының дугайында» №1120;

2009 чылдың январь 26-да «Тыва Рес-

публиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 30-де хүлээп алган «Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайладыр база өрт айыыл чок чоруун хандылар талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының дугайында» №1120 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында» №10 доктаалдарын күш чок деп санаар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың ноябрь 17-де №567 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Чазааның Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайладыр база өрт айыыл чок чоруун хандылар талазы-биле комиссиязының СОСТАВЫ

Кара-оол Ш.В. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, комиссияның даргазы; Иргит Ш.С. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, комиссия даргазының бирги оралакчызы — комиссия чанында оперативтиг штабтың удуртукчузу;

Байыр-оол Э.Д. — Россия Федерациязының Хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш бойдус айыыл-халаптарының уржуктарын чайладыр талазы-биле яамызының Тыва Республикада Кол эргелелиниң начальниги, комиссия даргазының оралакчызы — Онза байдалдарны болдурбас база чайладыр талазы-биле чаңгыс аай күрүне системаның девискээр талазы-биле иштиги системаның хүн бүрү башкарылга органының начальниги (чөпшээржилге-биле);

Куулар В.К. — Тыва Республиканың Чазаа Аппаратының комплекстиг социал-экономика хөгжүлдү эргелелиниң килдиз эргелекчизи, комиссияның секретары;

Буеров А.Н. — Россия Федерациязының айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының Тыва Республикада Кызыгаар эргелелиниң начальниги (чөпшээржилге-биле);

Выборный В.Н. — Тыва Республиканың «Аэропорт «Кызыл» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинин директору;

Гришеленок А.Г. — Тыва Республиканың удуг, чурттаар оран-сава болгаш коммунал ажил-агый сайыды;

Даваа К.Т. — Тыва Республиканың күш-

ажыл болгаш социал политика сайыды; Долгар С.К. — Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыды; Донгак В.О. — Тыва Республиканың культура болгаш информация политиказының сайыды;

Ендан В.И. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күөседип турар, Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыды;

Килижеков Ю.А. — Тыва Республиканың саң-хөө сайыды;

Кукарцев Е.Г. — Россия Федерациязының айыыл чок чоруунун федералдыг албанының Тыва Республикада Эргелелиниң начальниги (чөпшээржилге-биле);

Кызыл-оол В.С. — Тыва Республиканың Арга-арыг талазы-биле күрүне комитетинин даргазы;

Лесняк В.И. — Тыва Республиканың иштиги херектер сайыды (чөпшээржилге-биле);

Ляпин А.П. — «Тыва Республиканың гидрометеорология болгаш долгандыр бойдус мониторингинин төвү» Федералдыг күрүне албан черинин начальниги (чөпшээржилге-биле);

Монгуш Н.М. — Тыва Республиканың Девискээринде хамааты камгалал, чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан камгалаар болгаш сугларга камгалал ажылын чорудар адырга ажил-чорудулганы хандылар агентилелдин директору;

Монгуш С.С.-Б. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Хөй-ниити айыыл чок чоруунун Чөвүлелиниң секретары; Морозов П.А. — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының сайыды;

Новиков А.С. — Тыва Республиканың Аңгы-аңгы болгаш балыктаар талазы-биле күрүне комитетинин удуртукчузу;

Рязанов А.И. — Тыва Республиканың юстиция херектеринин талазы-биле сайыдының бирги оралакчызы;

Саая О.С. — Тыва Республиканың орук-транспорт комплекзинин болгаш харылзаа сайыды;

Сагаан-оол К.Б. — Тыва Республиканың бүдүрүлге болгаш энергетика сайыды;

Салчак Л.К. — Хереглечилерин эрге-

лери болгаш кижинин чаагай байдалынын адырынга хайгаарал чорудар федералдыг албанын Тыва Республикада Эргелелиниң удуртукчузу (чөпшээржилге-биле);

Тарулин С.В. — Тыва Республиканың шериг комиссары (чөпшээржилге-биле);

Тен С.И. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, Тыва Республиканың экономика сайыды;

Хертек С.О. — «Тывасвязьинформ» ажык акционерлиг ниитилелдин чингине директору (чөпшээржилге-биле);

Хопуя Ш.Х. — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды;

Шульгин В.С. — Тыва Республикада технологтуг, энергетиктиг болгаш экологтуг хайгаарал килдизинин начальниги (чөпшээржилге-биле).

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың ноябрь 17-де №567 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Чазааның Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбас болгаш чайладыр база өрт айыыл чок чоруун хандылар талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының чанында оперативтиг штабтың СОСТАВЫ

Иргит Ш.С. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, комиссия даргазының бирги оралакчызы — оперативтиг штабтың удуртукчузу;

Буеров А.Н. — Россия Федерациязының айыыл чок чоруунун федералдыг албанының Тыва Республикада Кызыгаар эргелелиниң начальниги (чөпшээржилге-биле);

Выборный В.Н. — Тыва Республиканың «Аэропорт «Кызыл» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинин директору;

Гришеленок А.Г. — Тыва Республиканың удуг, чурттаар оран-сава болгаш коммунал ажил-агый сайыды;

Даваа К.Т. — Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыды;

Догуй-оол Ч.К. — Тыва Республиканың «Авиа арга камгалалы» күрүнениң автоном-нуг албан черинин удуртукчузу;

Лесняк В.И. — Тыва Республиканың иштиги херектер сайыды (чөпшээржилге-биле);

Ляпин А.П. — «Тыва Республиканың гидрометеорология болгаш долгандыр бойдус мониторингинин төвү» Федералдыг күрүне албан черинин начальниги (чөпшээржилге-биле);

Монгуш Н.М. — Тыва Республиканың Де-

вискээринде хамааты камгалал, чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан камгалаар болгаш сугларга камгалал ажылын чорудар адырга ажил-чорудулганы хандылар агентилелдин директору;

Монгуш С.С.-Б. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Хөй-ниити айыыл чок чоруунун Чөвүлелиниң секретары;

Решетников С.И. — Тыва Республиканың Чуртталга-коммунал ажил-агый агентилелиниң директору;

Саая О.С. — Тыва Республиканың орук-транспорт комплекзинин болгаш харылзаа сайыды;

Сагаан-оол К.Б. — Тыва Республиканың бүдүрүлге болгаш энергетика сайыды;

Сиринов В.Т. — Россия Федерациязының Хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш бойдус айыыл-халаптарының уржуктарын чайладыр талазы-биле яамызының Тыва Республикада Кол эргелелиниң начальнигинин бирги оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

Хертек С.О. — «Тывасвязьинформ» ажык акционерлиг ниитилелдин чингине директору (чөпшээржилге-биле);

Хопуя Ш.Х. — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2010 чылдың март 1 № 111/480-5 Кызыл хоорай

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, урттап турар черинден депшитарген (Х.Саттың билдиришкенин өөренип көрөш, «Россия Федерациязының хамааты-ларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол тагадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунга

дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалдары болза:

1.1964 чылда төрүттүнген, Урана Хеймер-ооловна Сатты Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2010 чылдың март 1 № 111/481-5 Кызыл хоорай

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазы О.В. Дандар-оолдун 2010 чылдың март 1-де кириген билдиришкенин өөренип көрөш, «Россия Федерациязының хамааты-ларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол тагадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 кезээне дүүштүр Тыва Республи-

каның Соңгулда комиссиязының доктаалдары болза:

1.Орлан Владимирович Дандар-оолду Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазы хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында

2010 чылдың март 1 № 111/482-5 Кызыл хоорай

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарыга кандидатура талазы-биле саналды өөренип көрөш, «Россия Федерациязының хамааты-ларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол тагадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда

комиссиязының доктаалдары болза:

1.Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазына:

1957 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, түр үеде ажилдавын турар Станислав Васильевич Доржуну томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парладыры-биле чорудар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш.САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүн немээри-биле олбаштыр Тыва Республиканың Соңгулда

комиссиязы Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазына, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палата-

ларына, Кызыл кожуунун Төлээкчилер хуралына кандидаттар даңзызын депшитар, мандаттар хуваарыга чөпшээрелдиг политиктиг партияларга соңгукчуларын албан эртерип, ажилдап, өөренип, чурттап турар черинин аайы-биле дорт Кызыл кожуунун (шиитпирлеп бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн) девискээр соңгулда комиссиязының составынын кезин немей четчелээр талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээнинин дугайында дыңнадып тур.

Тыва Республикага референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи бөлүктүн референдум фондузунче кирген акша-хөреңгизинин РФ-тин Ажаалга банкызының Кызылда №8591 салбырының медээлеринге үндөзилээн ниити түнүнүн дугайында МЕДЭЭЛЕР

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы

2010 чылдың март 5-тиң байдалы-биле

Эгелекчи бөлүктүн агар саны №40704810165000000011

Тыва Республикага референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи бөлүктүн саң-хөө айтырыгларының талазы-биле төлээлеткен кижизи Донгак Эдуард Эдуардович

Кирген артыкшылы: 37139,22 (Үжен чеди муң бир чүс үжен тос) рубль 22 көп.

Акша-хөреңги 2010 чылдың февраль 26-дан 2010 чылдың март 5-ке чедир үеде кирген.

Рубль-биле

№	Ай-хүнү	Акша-хөреңгинин кайыын келгени, акша-хөреңгини кымче шилчиткени	Референдум фондузунче кирген акша-хөреңги, шупту	Референдум фондузундан чарыгдаттынганы, шупту	Артканы
1.	2010 ч. 03.01.	Чондан Мира Федоровна—хамаатының эки тура салыышкыны	10 000		
2.	2010 ч. 03.01.	Голина Юлия Владимировна—хамаатының эки тура салыышкыны	10 000		
3.	2010 ч. 03.02.	Саая Василий Сарыг-оолович—хамаатының эки тура салыышкыны	10 000		
4.	2010 ч. 03.02.	Саенко Владимир Николаевич—хамаатының эки тура салыышкыны	10 000		
5.	2010 ч. 03.02.	Аитова Марина Анатольевна—хамаатының эки тура салыышкыны	10 000		
6.	2010 ч. 03.02.	Турчин Сергей Викторович—хамаатының эки тура салыышкыны	10 000		
		Шупту	60 000		97139,22

2010 чылдың март 5-тиң байдалы-биле арткан акша—97139,22 (Тозан чеди муң бир чүс үжен тос рубль 22 көп.)

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР.

Чылдар болгаш кижилер

ҮНДЕЗИЛЕКЧИЛЕРИНИҢ БИРЭЭЗИ МЕН

• Кызыл кожуунуң тургустунганының 35 чылынга

Амгы Тере-Хөл кожуун ынчаарда, 1975 чылда, Кызыл хоорай Советиниң Шынаа көдээ Совети турган (бир сумузу) чүве.

1975 чылдың февраль айда Кызыл хоорайга болган партия конференциясына 8 делегат оон киришкен бис. Ол эштеримден ам кым-даа чок, чааскаан арткан мен, өскелеривис «кызыл-дустаан». Конференцияга Кызыл районну тургузар айтырыгны шийтирлеп, СЭКП Кызыл райкомун тургузуп, ооң 1-ги секретарына К.А.Шулуу, 2-ги секретарына М.П.Бессмертных, секретарына Л.А.Бедерева олар соңгуткан. Улаштыр Кызыл хоорай Советиниң сессиясы ол-ла хуралга болган. Кызыл райкүүс-комунуң даргазына А.К.Бакулин, оралакчызына М.М.Даржаа, райкүүс-комунуң секретарына А.П.Көшкендей соңгуттурган. Ынчаар тургустунган кожуун 2010 чылда

35 харлап турары бо.

Кожуун тургустунган соонда, ооң ажил-агыйлары аажок шапкын хөгжүп, республикага шуут дин-миреп турду ийин. Ынчан «Тиелелге» совхоз тараа ажаап алырының күрүне планын чааскаан күүседип турду. Ооң директору ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаты В.О.Оюн дүн-хүн чок, уйгу-чыдын бодабайн, чону дээш ажилдап чораан дарга чүве.

«Көк-Тей» совхозтуң куш фермазы чуурга, дагаа эди-биле бүдүн республиканы хандырып турду. Көк-Тей сүт-бараан фермазы, Кара-Хаактың ногаа өстүрер чери, Сукпактың хаваан ажаап өстүрер комплекзи дээш, мурнакчы ажил-агыйлар арбын турган. СЭКП райкомунуң 1-ги секретары К.А.Шулуу кончуг-даа ажилдаар, негелделиг дарга болдур ийин. Бот-тывынгыр уран чүүлге аажок сонуургалдыг, улуг көрүлдө-фести-

вальдарга боду кириштишаан, баштап турду.

Бир кезек када, 1990 чылдар-ның сандараашкынының үезинде, аңаа алзып чүве ийикпе, кожуунувус элээн сулараан. Сөөлгү чылдарда кожуунувус көдүрлүп, Тыва Чазактың деткимчезиниң ачызында хөгжүп эгелээн. Тудуг-суур шапкынчаан. Көк-Тей куш фабриказы орулгалыг ажилдап турар апарган. Чуурга, куш эди-биле чонну хандырып эгелээн. 35 чылын кожуун мындыг эки чедишкиннер-биле уткуп турары өөрүнчүг. Ынчангаш кожуунуң ажил-ишчи чонунга юбилейин таварыштыр моон соңгаар-даа улуг-улуг чедишкиннерлиг болурун, чаа Пар чылы чедишкиннерлиг болурун күзедим.

Боранак ЭРЕКСЕН,

күш-ажылдың хоочуну, кожуунуң үндезилекчилериниң бирээзи.

ШАЛЫК АПАРГАНЫМ

Ийи адалыг, ийи иелиг мен. Оюннар биле шалыктар деп бичии төрөл бөлүктөрү Танды-Уула сыны аңгылап чыдар. Оюннар чурту — тараалаң кожууннарның бирээзи. Орус чоннуң турумчаан чери Элегес күрүне ажил-агый болур (ынчан «Элегес» совхозу). Фамилиязы чүгле Оюн болур чон чүве. Ынчан совхозка чаш ажы-төлдү хайгаараар, кижизидер төптү тургускан. «Элегес» совхоз-туң мунар, тергелээр, шанактаар айттары (чүс хире) төрөөн ачам Бавыын-оол Дозур-Хааевич Оюн кадарып турган, а авам Байырбан Даргажовна Оюн — уруглар хайгааракчызы (няня).

Төрөөн ачамның (Бавыын-оол.

Оюннуң) ада төрели болур Айыжы Тирчинниң караанга мээң омур-хевирим, мөзү-бүдүжүм хөлчөк тааржыр болган. Мээң салым-чолум ындыг болган чадавас. Айыжы биле Норзаңмаа Аңчы-Соктааровнадан чарылбаан мен. Эер кырынга ачамның хойнунга олурпканымны сактыр мен. Ол-ла Чедер, Алгый хөлдериңиң ховуларына «Бичии чылгычы» деп шолалыг болган мен.

1948 чылда Деспен эге школа-зының сургуулу болган мен. Поварывыс Бай-Кара Даңгаа, а Максим Сараваа, Балдын-оол Ашак-оол, Калдар Өдекпеновна Шалык база Иван Кузьмич Говориков ынак башкыларывыс турган. Орус

дылды эки билер турган мен. Үжүк-бижикти өөренип, шору өзе берген мен.

Бөгүн чеденги бедикче өрүлөп, назылап бардым. Мээң чүрээм аныяк чонумга чоргаарланып, хей-адым бедик чор. Ийи адам, ийи иемниң чагыгларын хензиг-даа хажытпайн, бир кызымны кижизиттим. Оларның 4 кыс, 9 оолактарының кырган-авазы Намчаа Намчыловна Чааңмай (Тирчин)-биле кады чурттап чор мен. Чоргаар ада мен. Чонумнуң база бир төөгүзү, аас-кежиктиг өгбе мен.

Моторк ТИРЧИН,

РФ-тиң Журналистер эвилели-ниң кежигүнү, чогаалчы.

Тес-Хем кожуун.

ХОВАР АЖЫЛ-ДЫР

Улуг салгалдың кижилери, үе чеже-даа өскерлип турза, ном-дептерге сонуургалы чиптээн деп бодаар мен. Эрги-чаа чылдар белдиринде арыгладып, ном-судур аштырып алыр чаңчылым-биле Серенот башкының ажилдаар черинге бардым. Чон-даа арбын, башкының ажил-чымыжы кыш-чай чогуң билер бис. Эмчи башкы-выстың база бир чаа ному-биле

номчул танышкаш, пенсиямга немешкен ақшамны ажыктыг болдурарын бодап, «Тыва улусчу эмнээшкин» деп улуг, кылын номун садып алдым. Моол, төвүт, кыдат улустуң медициналары-биле чергелештирип бижээнин, эм болур ойттар, үнүштер, чаат-мөөгүлөр болгаш хөй-хөй эмнээшкиннер дугайын шинчилеп бижээни дендии солун, ховар ажил-дыр, магалыг-

ла солун, ажыктыг чүүлдерни номдан номчул, билип алдым.

Өг-бүлө бүрүзү бажың аптечказының чанынга ону салып алыры чугула деп сүмелээр мен. 2010 чылды мындыг чырык, угаадыглыг номчулгандан эгелээнимге өөрүп тур мен.

Биче ООРЖАК,

күш-ажылдың хоочуну.

Кызыл хоорай.

ТЕВЕ ДҮГҮ ЧООРГАН БЕ?

Сайгарлыкчыларның ко-жавыс Моолдан бараан-нап алгаш, Тывада эккеп садып турары теде дүгүнден даараан чоорганнарының шынарының багайын. Ооң өртээ 1200-2000 рубль-дир. Чоорганны даарашкызындан сөкеш, албан-биле хынап көрүп турдум. Ында теде дүгүнүң сомазы-

даа чок, а кышкы тон иштинден даараар өлө-көк ватинни дүк орнунда чада суккаш, катый сырып каан болду. Карттап кааны ак-сарыг өңүг, ирип калган чаңгай пөзүндө «Camel-hair Was» деп бижиктиг, бичии төвелер чурун трафареттеп баскылап каан. Чүгле теде дүгү чоорганнар эвес, теде дүгүнден

чеңи-чоктар, джемперлер оон дээрдевес шынарлыг-дыр. Ынчангаш Моолдан Тываже кири сөөртүп турар «теде дүгүнден» даараан барааннарда хыналдадан чогуур органнарның кылыры күзенчиг.

Чудур ДОРЖУ.

Сүт-Хөл кожуун.

КӨРҮКЧҮЛЕРИНГЕ ЫНАКШЫЛЫ

Каш дакпыр байырлалдар бүдүүзүндө ТР-ниң алдарлыг артизи Мерген Кууларның концерти Улусчу чогаадылга бажыңыга болуп эрткен.

Артистиң мөгейикчилери, эш-өөрү, чоок кижилери залды долдур олурупкан. Концерт ол хүн ийи удаа болган-даа болза, ону көөр күзелдиглериниң саны хөй болган. Көрүкчүлөр ынак ыраажызының репертуарындан чараш, солун, чаа-чаа ырларны магадап дыңнаан. Ылаңгыя сураглыг ыраажылар

Тото Кутунио, Дима Биланның ырларын итальян, англи дылдарга күүседирге, көрүкчүлөр аажок сонуургап, адыш каскаашкынары-биле уткаан.

Тыва Республиканың алдарлыг артизи Мерген Кууларның байырлыг концертин ооң ачазы Герман Куулар, дуңмазы Окун, ыраажы өөрү, танцы-самның «сылдыстары» улам каастаан.

Тываның күрүне университединиң филология факультетиниң 5-ки курузунуң студентизинге, Мер-

ген Кууларга, «Тыва Республика-ның алдарлыг артизи» деп атты тывысканы чөптүг дээрзин чон бадыйткаан. Ооң ырларына чоннуң ынакшылы көскү. Кайгамчык үнүнден тыва чуртунуң каазы, чалыы студент үезиниң чараш ынакшылы, ынак кызынга хандыкшылы күштүү-биле тааланчыг чаңгыланып турду. Ыры бүрүзүнүң сөзү болгаш аялгасы ынакшылды улам-на күштелдирген.

Борис КАЗЫРЫКПАЙ.

Кызыл хоорай.

"ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДА"

«Шын» солуннуң 85 чылы

ЧОГААДЫКЧЫ БАЗЫМНАРЫ ХЕРИИ БОЛЗУН

Чоннуң калбак медээчизи
Чоргааралы болу берген.
Солуннарның өгбези боор
Солунувус «Шын» 85-тээр.
Авторларның бодалдары, үнелели
Арбын чонга өөредиг боор.
«Шынның» бедик индиринден
Чырыдып тур, эң-не солун чүүл ол-дур.
85 чыл дургузунда чүү деп, чүү дээр
Чедишкиннер, четпестерни, шынын бижип,
Назы-хары ылгал чокка бижикчилерге
Найыралдың, харылзааның төвү болдуң.
Пар чылы эргинивисте кирип келди.
Байырлалывыс Шагаа моорлап келди.
Парлапгавыс хоочуну боор «Шынывыс»-биле
Пар чылдың Шагаа-зы-биле чолукшуулу!
Юбилейлиг чылы-биле тыва «Шынга»
Ажыл-херээ, чогаадыкчы базымнары херии боорун,
Аалчылары, номчукчулары арбын боорун
Ак-көк Тыва «Шыны» боорга, күзеп ор мен.

Биче МОНГУШ.

Дус-Даг суур.

Шыдыр

ЭШ-ӨӨРҮН ЧАЛАП...

Кызыл хоорайның шыды-раачыларындан ийи кижиге боттарының 60 харлаан юбилейлерин Ада-чурт камгалакчызының хүнүн таварыштыр шыдыраа маргылдаалары организаастап, байырлап демдеглээн. Эш-өөрүн чалаан эки шаңналдарлыг ол маргылдааларның эң солун көрүштүг, магаданчыг болганын маңаа айтып каары черле артык эвес.

Баштайгы удаада маргылдааны Ф.С.Дамбиев Москвада ажилдап-чурттап чоруур республикага чемпионнап турган улуг уруу Аяна Дамбиеваның болгаш чоок кижилериниң деткимчези-биле найысылалдың национал парыгынче Кызылдың шыдыраачыларын (60 хардан өрү назылыгларны) чалаан. Аңаа 20 шыдыраачы швейцар система-биле 7 салыг ойнаан. Бо ужуражылгаларга 5,5 санныг Ким Донгак тиелээн. Ол чүгле Сырдар Наксылга уттурган. Ийиги черни ийи хайымныг, чаңгыс аштырыглыг Мөңгүн-оол Ондар ээлээн. Үшкү черже Кызыл-оол Ляндуп үнген. Дөрткү болгаш бешки черлерни Алдын-оол Ондар биле Сырдар Наксыл алган.

Маргылдаага тускай шаңналдарны база белеткээн. Эң улуг назылыглар С.Ондар, К.Оюн болгаш шаңналдыг черлерни алганнарны бир муңдан ийи муң ийи чүс рубль чедир акшалар-биле шаңнаан.

Республикада сураглыг хам, ыраажы болгаш хөөмейжи Лазо Монгуштуң организаастааны маргылдаа республика чергелиг эрткен. Аңаа 60 хардан өрү назылыг 24 кижиге ачыр-дачыр спортчу күжүн шенешкен. База-ла швейцар система-биле 7 салыг ойнаттыганын.

Дүшкүрлүг чидиг демиселдин түннелинде шийтирлиг сөөлгү

салыгга ийи ойнакчының сань болуп илерээн. Чедиги сал Сырдар Наксыл Бай-Тайга төлээзи Киров Хунан-биле ой Мөңгүн-оол Ондар биле Кызыл-оол Ляндуп таварышкан. Хо шыдыраачы К.Хунан оюн о-зунда удуп алырының бай тургустуна берзе-даа, частылыг көштер кылгаш, удурлачызынга дүжүп бээр ужу таварышкан. Оон ужурун түннел оюнда хайымнажып, М.Ондар биле С.Наксыл 5,5 санныг маргылдааны төнгөн. Коэффициентилерин сана база деңге дүшкен. Судья ко-гиязы көпөөк-биле төлге тырта С.Наксыл алыр ужурулуг талытпайн баргаш, бирги чергип дипломун М.Ондарга алыскан. кү черни К.Ляндуп ээлээн.

Шаңналдыг черлерни с-чедир тывыскан. Тускай ша-ндар база арбын болган. Би черни шаңналы дөрт муң рубль М.Ондарга тывыскан. Маргылдааның улуг назылыг шыды-чызы Кара-оол Оюн башта А.С.Ондар, К.Ч.Ооржак, У.С.Одан, бай-тайгажылар Семис Хертек, Киров Хунан болгаш шаңналдыг черлерге кирген акша шаңналдары, гроссмейстерлер ойнаар шыдыраалар ак сүдүвүстүң шимези — до-куткан кола шилдерлиг тыва ар-биле хүндүлөп, шаңнап мактаа-

Маргылдааның шупту кир-чилери шыырак деткимчилер Ф.С.Дамбиев, Л.Д.Монгуш ыр-балдыры дыңзыг шыдыраачы барынга чоргаарланып, ол-өөрүп четтиргенин илере-өөрүшкү-маннайлыг аал-от-нарынче айттанып чанганнар.

Даңзы САЛЧ

НЕГЕЛДЕНИ КҮҮСЕТПЕС БОЛЗА...

Хереглекчилерниң эргелерин болгаш кижиниң чаагай чоруун камгалаар талазы-биле Федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң специалистери хереглекчилерниң эргелерин камгалаар талазы-биле Россияның хоойлужудулгаларын, а ол ышкаш барааннарның чамдык хевирин садып, ажилдарны күүседип, ачы-дузаны чедирип турарының дүрүмнерин сагып турарына күрүне хайгааралын болгаш контролон боттандырып турар.

2009 чылда олар ажил-чоруу-ланың 13 хевирлерин күүседип, ажил-агыл кылкычыларынга 10 хыналданы чоруткан. Хереглекчилерниң эргелерин хажыткан чорук-нуң 292 хажыдышынын илередип алган. Оларның дыка хөйү сатылып турар бараан (ажыл, ачы-уза) дугайында, ону кымның кыл-нынын (кижиниң, черниң) дугайында эргежок чугула болгаш чедирип медээлерни хереглекчилерге бербейн турарына хамаарып. Дөрттүн бир хире кезин сагылашкын чурумунуң хажы-ышынын ээлээн. Дөрт хажы-ышынын бирээзи-ле шынары агай, ажылгаар хуусаа эрткен чорук сертификаты чок барааннар сатканы-биле холбашкан. ртектер чурумун хажыдар бол-ш хереглекчини негелээр чорук ити санның 5 хуузу болган.

Илереттинген 240 хажыдыш-иннар (82 хуузу) чайлаттыган. контроль талазы-биле кылып чот-кан хемчеглерниң түннелинде 4,6 муң рубль түңге 278 тор-алды онааган.

2009 чылда хереглекчилерниң гелерин хажытканына хамаа-шкан 117 бижимел хомудалдар рген, оларның 113-жүн хамааты-р бижээн, 4-үн тус черниң бот-шкарлыга органны кириген. 108 чылдаазынга деңнээрге, арның саны 17 хуу өскөн.

Кирген хомудалдарны сайга-рып көөрге, хереглекчилерниң эргезин эң-не хажыдып турар черге (58,1 хуу) садып четкилер хамаар-жыр, 2008 чылда база-ла ол адыр-га хажыдышкыннар хөй болган, чуртталга-коммунал ачы-дузаны чедирип турарына хамаарыштыр хомудалдар 18,8 хуу, амыдырал хандырылгасына — 12,8 хуу. Са-дыгларга хамаарыштыр кирген бил-диришкыннерниң 50,0 хуузу шынары куду үлетпүр барааннарны садып турарына хамаарышкан.

Дыка хөй хомудалдар болду-руп турар барааннарны бөлүктээр-ге мындыг: мобил телефоннар — 29,5 хуу, кол-кол дерилгелериг тус-тус компьютерлер — 14,7 хуу.

Чуртталга-коммунал ачы-дуза-зынга таарзынмай турар чоруктар-га электри хандырылгасы болгаш чылыг хандырылгасы болуп турар (тус-туста 36,4 болгаш 31,8 хуу).

Амыдырал хандырылганың ады-рынга хомудалдар хөй кезинде пла-стиктен кылган соңгаларның шынар чогуна бооп турар, 33,3 хуу.

Хомудал болдурган хажы-дышкыннарның 48,7 хуузу ону болдурганнар эки тура-биле чай-латканнар, ооң иштинде бараанны үүрмектеп садарының болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң 26 керээзин үскөн болгаш хереглекчилерге 129 муң рубльди эгиткен, 4 тава-рылгада чогуур шынарлыг бараан-

биле солуп берген, 2 бараанда чет-пес чүүлдерни чайлаткан, бараан-ны садарының чурумун хажыткан 7 чорукту эткен, чуртталга-комму-нал, амыдырал хандырылга ачы-дузаның, ниитиниң чемненилге-зиниң, төлевирлиг медицина дузазының 11 четпестери чайла-тынган, шынары таарышпас 4 ба-раанны садыглаашкындан дүжүр-ген, чуртталга-коммунал ачы-дуза-ның 3 таварылгада 22 муң рубльди ажыр алган болган.

Маааа чаңгыс чижекте көргү-зээли. Хереглекчи мобил телефон садып алган, оозу 5 хонганда үр-елип калган. Садыгыга ол келгеш, телефоннуң өрттөн эгидерин не-гезин, а садыгы ойталаан. Ынчан ол бистиң эргелеливисче билди-ришкын кириген. Пландан даш-каар кылган хыналданың түнне-линде садыгы хереглекчиге ба-раан дээш төлээни 7949 рубльди эки тура-биле эгидип берген.

Чамдык билдиришкыннерге хамаарыштыр бижимел тайылбыр-ларны ээлеринге берген, а ол ыш-каш судче негелде билдиришкын-нерни кириген. 2009 чылда судче 8 негелде кириген болгаш хере-глекчилерниң эргелерин камгалаар сорулга-биле херектер аайы-биле 2 түннел бижикти тургускан. 5 та-варылга дээрге мобил телефон-нар садары-биле холбашкан, 4-ү — амыдырал хандырылга ачы-дуза-зының керээзи, бирээзи электри хандырылгасының керээзи болган.

Хереглекчиниң эргезин камга-лап, 6 билдиришкынни хандырган. Хереглекчилерниң ажыгына 430377 рубль 62 көпекти эгиткен, ооң иш-тинде моральдыг когарал эгидил-ге 8500 рубль болган.

База бир чижек. Хомудалдар-ның бирээзинге хамаарыштыр хе-

реглекчи биле хуу сайгарлыкчының аразында чардынган керээзи үс-кен, хереглекчиге мобил телефон дээш төлээни 11700 рубльди сай-гарлыкчыдан тыртып берген, ол ышкаш бараанның өрттөн эгидер дугайында негелдени чогуур үе-зинде күүсетпээни хуннерге үлеш-тир санаан хөө 3978 рубльди, са-дып алыкчының моральдыг когара-лы дээш 5000 рубльди, федерал-дыг бюджетче торгаал кылдыр 7839 рубльди, хереглекчиниң не-гелдезин эки тура-биле күүсетпээ-ни дээш күрүне орулгазы кылдыр 670 рубль 34 көпек түннүг күрүне каайлызын сайгарлыкчы төлээн.

Бо чижек хереглекчиниң хоой-лу езугаар негелдезин тоомча ал-байн баар болза, хуу сайгарлыкчы 2,5 катап хөй чарыгдалды үндүрер апар дээрзин бадыткап турар. 1 билдиришкынни сайгарбайн арт-тырган, чүге дээрге талалар тай-бың байдал-биле дугуржуп ал-ганнар.

Эргелелдин ажылдакчылары хуу сайгарлыкчылар-биле болгаш юридиктиг черлерниң ажылдакчы-лары-биле 13 семинарны эрттир-ген, аңаа «Хереглекчилерниң эрге-лерин камгалаар дугайында» Фе-дералдыг хоойлунуң, «Сүттүн бол-гаш сүт продукциязының техник-тиг регламентизи» Федералдыг хоойлунуң, «Автомобиль транс-портунуң болгаш хоорайның чер кырынга чоруур электрелиг тран-

Хереглекчилерниң эргелерин камгалаарының айтырыг-ларының талазы-биле дараазында адреске кээп болур: Кызыл хоорай. Калинин кудумчузу, 116, 2-ги каът, каб. № 26, 27, тел. 5-16-58.

Хереглекчилерниң эргелерин болгаш кижиниң чаагай чоруун камгалаар талазы-биле Федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң хайгаарал болгаш контроль килдизиниң начальнигиниң оралакчызы.

Защита прав потребителей с образцами заявлений

спортунуң уставы» Федералдыг хоойлунуң, барааннарның чамдык хевирлерин садарының дүрүмне-рин, автомобиль транспорту-биле болгаш хоорайның чер кырынга чоруур электрелиг транспорту-биле пассажирлер аргыштарының болгаш чүк сөөртүрүнүң дүрүм-нерин сагып талазы-биле ай-тырыгларны сайгарып чугаалашкан.

Хереглекчилерниң эргелерин камгалаар талазы-биле хоойлужу-дуганы хажыдар чорукту болдур-бас сорулга-биле эрткен чылын аас-биле 725 тайылбырны берген, ол үеде 232 хереглекчиге негелде тургузарына дузалашкан, өөре-дилгениң 21 албан черлеринге 24 лекцияны номчаан болгаш хере-глекчилер-биле 33 ужуражылганы эрттирген, чон ортузунга «Шынар чок бараан садып алган тава-рылгада хереглекчиниң эргелери» деп 472 хуудусту тараткан.

Анна КЕНИН-ЛОПСАН,

2010 ЧЫЛДЫҢ ЧИЗЕЗИНГЕ ХАМААРЫШТЫР

Бүгү-россия-ның чурттакчы чонунуң чизе дээрге бүгү чурттуң чурттакчы чонунуң болгаш ооң тургузуу-нуң, оларның де-

вискээрлерде хувааттынганының, националының болгаш дылының, эртем-билиниң дугайында медээ-

лерни алыр кол үндезини болур. Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң эезиниң сан-медээлери чурттуң хөгжүл-зиниң перспективаларын тодарадырынга, ссия Федерациязының социал-экономик-г хөгжүлдизиниң стратегиязын ажылдап-лырынга эргежок чугула болуп турар.

2010 чылдың Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизе (БЧЧ) чурттуң эрткен сес-лда шапкын хөгжүлдизиниң үезинде олгулаан өскерилгелерин, бир талазында, ргүзер. Ийи талазында, ол чизе күрүне-литиказының чаа болгаш эдип чаартыр-лдыр көрүп каан сорулгаларын хевирлеп-ргүзарынга үндезин болур ужурлуг-чангаш 2010 чылдың Бүгү-россия чизе-не шын болгаш чуртта херек кырында-йдалды көргүскөн турары аажок чугула-оп турар. Ону барымдаалааш, Россияның-рттакчы бүрүзүнүң чизеге кирижи онза-гула.

2010 чылда Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизезинче кичээнгейни угландыра-биле база массалыг информация чеп-терин БЧЧ-2010 талазы-биле информа-я-тайылбыр ажилынче хаара тудары-биле-рүне статистиказының федералдыг орга-нының Тыва Республика талазы-биле де-вис-р органы (Тывастат) БЧЧ-2010-ну эң эки

чырыдар талазы-биле МИЧ-лер аразына конкурсту чарлап тур. Аңаа солуннар, жур-налдар, радио болгаш телевидение, Интер-

«БЧЧ-2010-ну эң эки чырытканы дээш МИЧ конкурсузунуң дугайында» ДҮРҮМ

Конкурсту боттандыраарының хуусаа-зы: 2010 чылдың июнь—2010 чылдың декабрь. Конкурсту эрттирер хуусаа: 2010 чылдың ноябрь. Түннелдерин үндүрери: 2010 чылдың декабрь.

Номинациялар	Шаңналдың хемчээли, рубль-биле		
	1-ги шаңнал	2-ги шаңнал	3-кү шаңнал
1. «2010 чылда Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизезиниң белеткелин болгаш эрттиргенин республиканың парлалга үндүрүлгелеринге эң эки чырытканы дээш»	15 000	10 000	5 000
2. «2010 чылда Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизезиниң белеткелин болгаш эрттиргенин радиога эң эки чырытканы дээш»	15 000	10 000	5 000
3. «2010 чылда Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизезиниң белеткелин болгаш эрттиргенин ТВ-ге болгаш интернет-МИЧ-ге эң эки чырытканы дээш»	20 000	15 000	10 000

Журналистер ортузунга конкурс:

Номинациялар	Шаңналдың хемчээли, рубль-биле		
	1-ги шаңнал	2-ги шаңнал	3-кү шаңнал
«2010 чылда Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизезиниң белеткелин болгаш эрттиргенин тус черниң парлалга МИЧ-ге эң эки чырытканы дээш»	15 000	10 000	5 000

Конкурска кириген материалдарның санын болгаш шынарын барымдаалап үнелээр.

Жюрииниң составына журналистер ниитилежилгезиниң, хөй-ниити организация-ларның, күрүне эрге-чагырга органнының төлээлери, а ол ышкаш конкурс орга-низакчыларының төлээлери кирип болур.

Конкурстуң тиилекчилерин тодара-дырда дараазында көргүзүлгелерни барым-даалаар:

Тиилекчилерни шаңнаары — 2011 чылдың январь 13-те—Россияның парлалга хүнүнде.

Конкурска дүүштүр дараазында акша шаңналдарын үш номинацияга көргөн:

— теманы бижээниң бадыткалдыын болгаш ханызын;

— деңнештирилге медээлерин, статистик-тиг болгаш анализтиг сан-медээлерни ажыг-лаанын;

— бижиттинген чүүлдүн дылының номчут-тунгуру, шынны болгаш билдингири.

— информация медээлерниң шынарын ол-ла негелделер езугаар жанр байдалын болгаш материалды бергениниң хевирин барымдаалап үнелээр.

Конкурсту чырыдары-биле информастыг хемчеглер база организастаттынар, аңаа конкурс дугайында медээни парлалга бол-гаш Тывастаттың сайтызынга парлаары база хамааржыр.

Ал чорудар хемчеглер:

— конкурстуң жюриин тургузары;

— 2010 чылда Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизезин МИЧ-ге эң эки парлааны дээш конкурс дугайында Дүрүмнү парлаары;

— 2010 чылда Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизезин МИЧ-ге эң эки парлааны дээш конкурсту чарлааны-биле холбашкан информастыг хемчеглер;

— конкурс эрттирер дугайында МИЧ-лер дамчыштыр дыңнадыры;

— МИЧ-лерже кээп турар конкурс ма-териалдарын чыырының системазын орга-низаастаары, конкурска кирген материал-дарны учетка алыры болгаш бүрүткээри;

— конкурстуң түннелдерин үндүрери, конкурстуң түннелдериниң дугайында федерация болгаш регион деңнелдеринге дыңнадыры, тиилекчилерни шаңнаары.

Тывастаттың чизе айтырыгларының талазы-биле комиссиязы

WWW.TUYASTAT.RU

667000, Кызыл хоорай, Тыва Респуб-лика, Чүлдүм кудумчузу, 40 деп адресте.

Телефоннар: 8(39422) 2-24-30, 2-19-51.

• Уран чүүл

ЫРААЖЫ БАШКЫ

Март 10-да Кызылдың уран чүүл колледжизинин вокал салбырының башкызы, Новосибирск консерваториязының доозукчузу Азиана Ондар-Салчак «Авам, час болгаш ынакшыл дугайында» деп концерттин коллегаларына, сургуулдарына болгаш чыылган аалчыларга сонугадып, көрүкчүлеринге бараан болган.

Азиана Салчак боду Тываның ховар, чараш булуңнарының бирээзи, ат-сурагы Бай-Тайга кожунга төрүттүнген. Тээли ортумак школазын дооскан. Школа соонда амгы башкылап турары (ынчан Кызылдың уран чүүл училищезинге) уран чүүл колледжизинче өөренип киргеш, ону чедишкинни дооскан. Салым-чаянныг аныяк кыс улаштыр Новосибирск консерва-

ториязынче өөренип киргеш, ону чедишкинни дооскаш, төрөөн училищезинде ажилдай бергени ол.

Бо концертти көргеш, Азиана Ондар-Салчак ховар дээн чараш үнүг ыраажы-дыр дээрзинге бүзүредивис. Ол тыва компози-торларның ырларындан аңгыда, опералардан арияларны, уран-чечен фильмнерден ырыларны

дыка-ла чараш күүсетти. Д.Качининин «Аве Мария», А.Аверкиннин «Милая мама», Е.Мартыновтун «Мамини глаза» болгаш өске-даа ырларын көрүкчүлөр чылыг адыш часкаашкыннары-биле уткуп турдулар.

Концертке келген төрелдери Азиана Григорьевнаның дугайында чылыг, чымчак сөстөрү чугаала-ды. Тыва радиога хей чылдарда ажилдааш, хүндүлүг дыштанылга-же үнген «Россияның тергин радиозини» аттың эдилекчизи Елизавета Удучуевна мындыг үнелелди берди:

—Азиананың ачазы Григорий Салчак — база хоочун культура ажилдакчызы-дыр. Ол хей чылдарда кино механиги болуп ажилдап турар. Аймаа-биле ырлаар улус, ынчанга Григорий боду база аажок ырлаар. Уруу ону дээзини ол-дур. Оглу Санкт-Петербургка студентилеп тургаш, «Эшелон» деп уран-чечен кинога ойнаан. Талантылыг өг-бүлениң ажы-төлү чүве. Азиана Григорьевнага улуг-улуг чедишкиннерни күзээр-дир мен, ыраажы болуп улам алдаржызын, өөреникчилери база башкызын дөзөп, ат-алдарлыг ыраажылар болзун.

Коллегалары башкылар, сургуулдар боодал чечектерни Азиана Григорьевнага кускап долдур сөңнеди. Сценаже оруун ак болуп, хей-хей ыраажы өөреникчилерлиг болунар деп йөрээп каалынар.

Светлана БАЛЧЫР.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Рояльда КУК-туң башкызы Валентина Охотникова, Азиана Ондар-Салчак күүселдеде.

Бөлүктээп медээлер

ТЫВА ДЫЛДЫҢ ШИНЧИЛЕКЧИЛЕРИНИҢ БИРЭЭЗИ

Март 19-та Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунга РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, тыва дылдың көскү шинчилекчилеринин бирээзи, Улус өөредилгезинин хоочуну, эртемден, өөредилге номнарының автору Монгуш Допчун-ович Биче-оолдун 100 харлаанынга тураскааткан хемчег болуп эртер. Ук журажылганың аалчылары «Тыва чугаа культуразы» деп темалыг «төгерик столга» киржир.

«ЧАА-ХӨЛ» СОЛУННУҢ БИРГИ ҮНДҮРҮЛГЕЗИ

Частың башкы айының эгезинде Чаа-Хөл кожуун тус черниң «Чаа-Хөл» деп солунунун бир дугаар үндүрүлгезин чырыкче парлап үндүрген. Ук солунунун бир дугаар номери частың онзагай байырлалы — Март 8-ке тураскааткан.

АНЫЯК ЧУРУКЧУ

Эрткен неделяда Тываның Национал музейинге аныяк чурукчу Милана Кууларның ажилдарының делгелгезинин презентациязы болуп эрткен.

Делгелге келген аалчылар М.Кууларның кылган ажилдарына эки үнелелдерни берип, ооң чуруктарын улуг сонугал-биле көргөн.

Бистиң корр.

Үлгедиг болгаш яла

КЫЗЫГААР ЧУРУМУН ХАЖЫТКАНЫ ДЭЭШ

Мөңгүн-Тайга кожунунун Мугур-Аксы суурнуң чурттакчызы Артыш Владимирович Хертекти күрүне кызыгаарын үрээни дээш ТР-ниң Дээди судунун үндүргөн шийткелди хоойлу езугаар күштүг бооп кирген.

2009 чылдың ноябрь 30-де А.В.Хертек бир эштиг күрүне кызыгаарын чөпшээрел чокка эрткен, ынчалза-даа үр болбаанда Моолдун Убса-Нур аймааның кызыгааржылары оларны эскерип каан. Сүрүшкүндөн А.В.Хертек туттурбайн дезде берген, а ооң кады чораан эки моол кызыгааржыларга туттурган. Моолдун хоойлузун езугаар кеземче херзэн оттурган.

А.В.Хертектиң кызыгаар үрзэн чоруунга хамаарыштыр РФ-тиң ТР-де Федералдыг

Айыыл чок чорук албан черинин эргелели херекти оттургаш, истээн. А.Хертектиң өчүү-биле алыр болза, ийи эжишки Моолдун ийи хамаатызын көрүп кааш, таакпы дилеп алыр сорулгалыг кызыгаарны үрзэн болуп турар. ТР-ниң Дээди суду Артыш Хертекти РФ-тиң Кеземче кодекзинин 322 чүүлүнүн 2-ги кеззэн хажытканы-биле буруулуг деп санаан. Февраль айда ТР-ниң Дээди суду А.В.Хертектиң буруузун миннип турарын болгаш моон мурнунда шийттирип чорбаанын барымдаалап, ону бир чылда хосталгазын казып шийткен, аңаа немей бир чыл шенелде хуусааны онааган.

РФ-тиң ТР-де Айыыл чок чорук эргелелиниң парлалга албаны.

• Бодаалдар дини

Күженишкин болгаш тура-сорук чокта, күш-ажыл болгаш өргүл чокта, чүү-даа чүве боду кылдына бербес.

Александр Герцен.

Чаагай, сергек каткы—бажында хүн чыры-дыр.

Теккерей.

Юбилейиңер-биле!

Бистерниң чоок эневис, кырган-ававыс, керни-
• чөңгевис Мария Байкараевна БАГЫТ-ООЛГА 70 хар
• юбилейи-биле байырывысты чедирип,
• кадыкшылды, бистиң ажы-төлдери-виске арга-
• сүмени кадып, ам-даа омак-сергек чурттаарын
күзөп ор бис.

Уруглары, чоок кижилери, уйнуктары.

ХӨЙ-НИИТИ ЧӨВҮЛЕЛИНИ ХАЙГААРАЛЫНДА

Иштики херектер яамызының чанында хө-
чөвүлели ажилдап эгелээнинден бээр ийи чыл
Тургустунгандан бээр үр болбаан-даа болза, ооң
ажылы эвээш эвес. Ниитилелдин эрттиргени «Б
биле мал оорларына удур», «Участок шагд
силерниң өңнүүңер», «Айтырып болур бе?» деп
социал ужур-дузалыг акциялары дээштиг, дузалы

Хөй-ниити чөвүлелиниң чору-
дуп турар ажылының бир угла-
нышкыны — корум-чурум үрөп
турар назы четпээн уруглар-биле
профилактиктиг ажил болгаш шаг-
дааларның онза даңзызында турар
социал байдалы багай өг-бүлелер-
ге психологтук, болгаш материал-
дыг дузаны чедирери.

Эрткен ийи чыл иштинде ИХЯ-
ның хөй-ниити чөвүлелиниң кежи-
гүннери рейдилерни кылып, дуза
негеттинип турар өг-бүлелерге
барып четкен.

Тываның Улустун артизи Станислав Ириль бо чылдың эгезинде хөй-ниити чөвүлелиниң кежигүннерин бирээзи болган. Ол Кызыл хоорайның иштики херектер эргелелиниң назы четпээн херектеринин талазы-биле инспекторлары-биле чамдык өг-бүлелерге четкен. Четкени өг-бүлелерге Станислав Ириль болгаш ооң коллегазы, артист Омак Ондар тыва кижиниң сагып чоруур чаагай езу-чаңчылдарының дугайында болгаш бистиң өгбелеривистиң «аныяк улус арага ишпес» деп өөредиг-угаадыгыг

чагыының дугайында

гааны кылган.
Өг-бүлениң буурап
кол чылдагааны — араг
Ада-иезиниң хайгааралы
кан уруг бот-башкарны б
думчуге чайгаар-ла үнү
жыңы» кылдыр санай б
дуп турар профилактик
дарның кол сорулгазы
лерниң арагаже сундуга
иези чорда-ла, уругларн
рал чок артарын болду

Кызыл хоорайның и
ректөр эргелелиниң наз
нер херектеринин талазы
пектору, милицияның ма
Мылдыктын демдегле
биле алырга, хөй-ниити
чыларының деткимчези
оларның милиция-бил
ажылынга даянып, ниити
не хилинчек чок кежи
бичии уругларга дуза
аргаларын амыдыралга
ры чугула.

ТР-ниң ИХЯ-зының албаны.

Тус чер суму чагыргаларының, бүдүрүлгелеринин удуртукчуларының профэвилелдер комитеттеринин даргаларының болгаш ада-иелерин кичээнгейинге

Хереглекчилер кооперациязының профэвилелини Республика комитеди каас-чараш Чагытай хөлдүн эринин «Орленок» уруглар лагеринин путевкаларын садып турар 4 сезоннуг, 1 сезон 21 хонуктук.

1-ги сезон — июнь 7-ден 27-ге чедир;

2-ги сезон — июнь 27-ден июль 17-ге чедир;

3-кү сезон — июль 17-ден август 6-га чедир;

4-кү сезон — август 6-дан 26-га чедир.

7-ден 15 хар чедир назылыг уругларны дыштандыра хүлээп алыр, оон улуг назылыгларны албас.

Кызыл биле лагерь аразының автобус өртээ путевкалар, путевка өртээ—10 000 рубль.

Айтырыг тургузар чер: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кудумчузу, бажың 31, каб.308, тел. 3-02-05.

ЧАРЛАЛ

Чунар-бажыңныг, гаражтыг «временканы» аренда турар. Кандыг-даа хүнде айтырып болур. Тел. 8-923-87. Келир чери: Каа-Хем суур (бертикизи), Көк-Тейск 15,7 маршрутталыг газельдер-биле чедер. До «Көк-Тейская» азы «Шиномонтаж».

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, очулга — 2-03-87, көдээ ажил-агый, чагаа — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9374. Чагыг 28. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тыва Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 0 Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылг массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызынын Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солү чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730 ТР-ниң «Тываполиграф» Курунениң унитарлыг бүдүрүлгезинге (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бо редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар харылаар.